
KAPITALET, ÖVERHETEN OCH ALLA VI ANDRA

KLASSAMHÄLLET I SVERIGE
– DET RÅDANDE OCH DET KOMMANDE

**GÖRAN
THERBORN**

BOKEN SLÄPPS DEN 20 AUGUSTI 2018!

Arkiv förlag
Box 1559
221 01 Lund
BESÖK L Gråbrödersg 3 c, ipg
TELEFON 046-13 39 20
arkiv@arkiv.nu
www.arkiv.nu

i samarbete med

Katalys
– institut för facklig idéutveckling
www.katalys.org

Boken ingår i Katalys rapportserie ”Klass i Sverige”.
Listor över de hittills utkomna rapporterna samt Göran Therborns
tidigare utgivning återfinns i slutet av boken.

Kopiering, hel eller delvis,
utan förlagets skriftliga medgivande är förbjuden.

Omslag och underlag till figurer i boken: Jesper Weithz/Revoluform

© Göran Therborn/Arkiv förlag 2018
Tryck: Print in Baltic JSC, Kaunas 2018
ISBN: 978 91 7924 303 6

Innehåll

DANIEL SUHONEN: Förord	7
Författarens förord	11
INLEDNING: På tröskeln till ett nytt klassamhälle	15
I. Vad betyder klass och klassamhälle?	19
Klassernas uppkomst – och återkomst	23
Klasser, folk, ”integration” och det etnifierade klassamhället	33
Svenska klassanalyser	38
II. Motreformationen: Hur Sverige vände	43
Från ståndssamhällets till folkhemmets upplösning: Hur svensk politik hanterar sociala omvälvningar	45
Den ekonomiska omvälvningen: Finanskapitalet kapar samhället	50
Den ideologiska motreformationen	59
III. Klasserna i dag	65
Klasstrukturen 1979–2017 och arbetarklassens förändringar	66
Löntagarnas kollektiva klassresurser sedan 1980	74
Medelklass, tjänstemän, mellanskikt	77
Bourgeoisie, småborgerlighet och de företagande klasserna	81
Kapitalmaktens struktur i dagens Sverige	83

iv. Uppe och nere: Skilda liv i klassamhället 93

Att leva sin klass 93

Rikedomens anhopning – och fattigdomens 97

Den nya överheten tar för sig 107

Arbetsmarknadens polariseringar 118

Klassamhällets geografi 123

v. Den historiska vändningen och den kommande
kampen mellan kapital och arbete 131

Från fåvälde och ståndslyftor till demokrati och minskad
ojämlikhet – och tillbaka? 131

Undantaget: Arvet från 1968 och feminismen 141

Den stora utmaningen: Arbetets framtid 143

Noter 151

Figurförteckning 171

Tabellförteckning 173

DANIEL SUHONEN

Förord

Det sägs att om man stoppar en groda i en kastrull med kallt vatten och sedan sakta skruvar upp temperaturen, så att det till slut kokar, känner grodan inte av de små gradvis skeende förändringarna utan sitter kvar tills det är för sent. Oavsett om historien stämmer eller ej, kan den lära oss en del om människor och om samhällsförändringar.

I den här boken pekar Göran Therborn på de smygande men ändå omvälvande samhällsförändringar som ägt rum i vårt land efter 1980. Vi har alla märkt av förändringar som skett, men liksom grodan i kastrullen snarast vacklat mellan maktlöshetens två bärande berättelser: att det som sker inte är så farligt och att det ändå inte är något vi kan göra.

I sin bok vänder Göran Therborn tillbaka till Sverige efter fyra decennier i världen. Han finner ett land som förändrats – från socialdemokratiskt dominerad välfärdsstat och rörelse mot jämlikhet och demokratisering till nyliberal revolution med snabbt växande klassklyftor och korruption i staten. På många sätt är det med en förvånande ungdomlig vrede han nagelfar det nygamla rövarsamhället. För den som varit med i ”grytan” sedan tiden då vår författare lämnade landet

i 1980-talets gryning är de flesta enskilda fakta i boken inga nyheter. Men sammanställd på detta sätt, i en rak historisk analys av klassamhällets återkomst, utan akademins torftiga språk eller dagspolitikens fördummade talepunktism, blir bilden av vad som håller på att ske plötsligt tydlig.

På therbornska håller välfärdsoligarkernas, rövarbaronernas och de korrupta byråkraternas fåvälde på att återkomma, men under förklädnad av allas valfrihet. Ingen visar med större klarhet att propagandan om valfrihet bara är fernissa över ett gammaldags klassamhälle som jag tror att vår författare ansåg vara på väg att besegras när han drog ut i världen 1981.

De senaste fyra decennierna kontrarevolution mot välfärdsstatens demokratiska socialism har varit nyliberal, men skulden för dess genomförande delas tyvärr mellan de borgerliga och Socialdemokraterna. Att i en historisk skildring av det nutida klassamhället utkräva ansvar för politiska processer handlar dock om framtiden. Det val som boken skrivits i relief emot är inte avgjort, men risken är att utgången kommer ge skäl till en utvärdering av vår närhistoria. När människor söker svar på frågan hur vi hamnade här kommer den här boken och Klass i Sverige-projektet att vara väsentliga.

Göran Therborn är en modern marxist. Han har sedan 1960-talet lärt att social och politisk förändring växer fram i ett växelspel mellan folkliga rörelser, politiska projekt och rörelseintellektuella. Han skriver inga recept för framtidens grodkok. Därför stannar hans bok på tröskeln till det nya. Han säger: Så här ligger landet. Det ser illa ut. Men vi kan förändra samhället om vi vill.

Jag tolkar avsaknaden av åtgärdslista i slutet av boken som författarens insikt om att det program för en väg till progressiv majoritet för ett anständigt samhälle som jag vet att han vill se

inte kan vara en persons verk. Det måste skrivas tillsammans av många. Därför ser jag inte Göran Therborns uppdaterade klassanalys som slutet på vårt klassprojekt, utan som början på det nya, det som måste komma.

*Daniel Suhonen är chef för det
fackliga idéinstitutet Katalys och
tillsammans med Göran Therborn
ledare för utredningen "Klass i Sverige"*

BOKEN SLÄPPS DEN 20 AUGUSTI 2018!

Författarens förord

Den här boken avspeglar i mångt och mycket min upplevelse som samhällsforskare av att komma tillbaka till Sverige. Jag lämnade Sverige 1981, alltför radikal för en professur i Lund men tillräckligt internationellt erkänd för att erbjudas en i Holland. I efterhand är jag tacksam för den lokala trångsyntheten, jag har lärt mig oerhört mycket ute i världen. Även när jag sedan varit i Sverige har jag huvudsakligen arbetat med internationella och globala frågor. Den översatta boken *Världen* (2015) är ett vittnesbörd. Det här är min första bok skriven på svenska sedan 1981.

Initiativet och inspirationen växte fram ur Marxdagarna och Socialistiskt forum i Stockholm hösten 2016. Mötet och samarbetsöverenskommelsen med Daniel Suhonen och hans organisation Katalys hade en avgörande betydelse.

Som sextiotalistisk samhällskritiker var jag inte medveten om att jag lämnade Sverige när ojämlikheten stod på sin lägsta nivå någonsin. Att komma tillbaka och se in i det nya svenska samhället var en chock. Hur kunde Sverige hamna här, klart efter andra utvecklade kapitalistiska länder, i förmögenhetskoncentration, inkomstfördelning och skolutbildning, med

mer fattigdom och fler miljardärer än övriga Norden? Vart är landet på väg?

Det här är en sammanfattning av vad jag lärt mig under arbetet med det kollektiva projektet "Klass i Sverige", ett enormt stimulerande samarbete med närmare trettio oavlönade engagerade, mestadels unga forskare och med Daniel Suhonen, Enna Gerin och Niels Stöber på Katalys. Jag har använt den utbildning landets skattebetalare gett mig för att analysera den vändning av en drygt hundraårig samhällsutveckling som började på 1980-talet och som är på väg att leda oss tillbaka till en ny variant av 1800-talets ståndssamhälle. Stilen är inte den akademiska forskningsrapportens, utan snarare den engagerade medborgarens, men boken är försedd med källor och referenser möjliga för alla att kontrollera.

För mer än femtio år sedan visade jag med boken *En ny vänster* (1966) mina personliga politiska kort. Jag har inte bytt sida. Men det här är inte bara en vänbok till meningsfränder, unga och gamla. Den ställer frågor också utanför den traditionella vänsterns, frågor om statlig överhet och korruption, om yrkeskunnande och professionalitet i en värld driven av "företagifiering", om arbetets framtid inför det förestående genombrottet för automatisering, artificiell intelligens, maskinellt lärande. Den reser frågor om det politiska systemet, hur demokratin satts ur spel i viktiga frågor och hur dåligt det politiska systemet representerar de svenska mellanskikten. Jag visar på hur den kommande stora konflikten mellan kapital och arbete går långt utanpå de traditionella partipolitiska och ideologiska skiljelinjerna.

Jag vill uttrycka min stora tacksamhet för det ungdomliga engagemang som fick mig att börja arbeta med det här. Jag vill tacka diskussionsdeltagarna på Marxdagarna och Socialistiskt

forum; de medverkande i Katalys tre seminarier eller arbetskonferenser; alla entusiaster på ABF-mötena om projektet; mina hårt och konstruktivt arbetande medarbetare på Katalys, Daniel Suhonen, Enna Gerin och Niels Stöber; och mina erfarna vänner Gunnar Olofsson och Sven Hort, som gett mig klok och konstruktiv kritik. Vidare vill jag tacka Stefan Svallfors för värdefulla kommentarer på ett slutseminarium; Jesper Weithz på Katalys, som hjälpt mig med grafiken; och pseudonymen Niklas Eriksson, som vänligen gett oavlönad hjälp med statistisk uppdatering av min klassanalys från 1981. De göteborgska statsvetarna Erik Vestin, Henrik Oscarsson och Lennart Nilsson har varit mycket hjälpsamma med att ge mig tillgång till SOM-institutets många opinionsmätningar. David Lindberg på Arkiv har varit en idealisk redaktör, både ordningsman och promotor.

Ljungbyholm den 31 maj 2018
Göran Therborn

BOKEN SLÄPPS DEN 20 AUGUSTI 2018!

INLEDNING

På tröskeln till ett nytt klassamhälle

De moderna klassamhällena är gamla, hundrafemtio–tvåhundrafemtio år, och de har aldrig försvunnit. Vårt projekt ”Klass i Sverige” dokumenterar i ett tjugofemtal rapporter och i denna bok olika aktuella sidor av det tjugoförsta århundradets klassamhälle i Sverige. Betydande delar av det som åstadkoms under de stora socialreformernas tid består, och på riksnivå – inte i alla landsting och kommuner – avstannade det sociala rivningsraseriet 2014, för hur länge vet i skrivande stund ingen. Men den bild som framträder är den av ett skärpt och brutaliserat klassamhälle. Klyftan mellan de superrika och de relativt fattiga har ökat enormt, liksom klyftan mellan trygga och otrygga arbets- och bostadsförhållanden.

Inom den vetenskapsgrundade politiska essäns begränsade ramar vill den här boken förklara hur vi har kommit hit från tiden omkring 1980, då ojämlikheten var som minst i Sveriges historia, då jämställdhetsreformer, gemensamma skolor, löntagarrättigheter och förslag om ekonomisk demokrati och det goda arbetet pekade framåt mot minskat fåvälde grundat på rikedom och makt. Utvecklingen bort därifrån, mot en fördjupning av klassamhället, var en stor nyliberal motreformation.

Den var framgångsrik därför att den hade den nya, spekulativa, postindustriella och postproduktiva finanskapitalismens flås i ryggen – med ödesdiger hjälp av 1980- och 1990-talets naiva eller cyniska socialdemokratiska ledargestalter som öppnade portarna till folkhemmet.

Motreformationen har skapat ett Sverige där både de superrika och de (relativt) fattiga är fler än i jämförbara länder – ett tragikomiskt land där skolresultaten sjunker och blir alltmer klassberoende alltmedan betygsnivåerna stiger.

Omkring 1980 skedde en historisk vändning i en lång svensk samhällsutveckling som började på 1860-talet med det medeltida ståndssamhällets avskaffande. Den fortsatte med folkrörelsernas och särskilt arbetarrörelsens genombrott, med demokratin och den allmänna rösträtten och med reformpolitiken från 1930-tal till 1970-tal. Ibland gick utvecklingen fort, ibland stod den stilla, och ingen planerad strategi styrde den. Men riktningen var densamma i cirka hundraåtjugo år: minskat fåvälde, mindre ojämlikhet, utvidgade sociala rättigheter. Från 1980-talet, med tilltagande hastighet från 1990-talet till första hälften av 2010-talet, har samhället styrts i motsatt riktning: mer ekonomiskt fåvälde, större social exklusivitet, mer ojämlikhet, minskade sociala rättigheter, återkomsten för en socialt privilegierad överhet med påtagliga tendenser till korruption.

Valet 2018 kan sätta en broms på den här utvecklingen – eller påskynda den. Men oavsett hur det går i valet, står vi på tröskeln till en ny, enorm social utmaning, en ny typ av klass-samhälle.

Denna utveckling drivs framåt av tekniska omvälvningar som ägs och kontrolleras av sina finansiärer: automatisering, artificiell intelligens, maskinellt lärande, robotar, digital över-

vakning och kontroll av arbete. Det här klassamhället kommer att slå direkt mot de mellanskikt som i Sverige hittills kommit lindrigt undan eller rent av gynnats av de senaste trettiofem årens sociala klyvningar. Nu blir allt professionellt arbete och yrkeskunnande, läkares, sjuksköterskors, lärares, ämbetsmäns med fleras, föremål för kapitalets ständiga vinstjakt. Nya Karolinska sjukhuset ger oss en föraning om vad som väntar. Som vi ska se nedan har det svenska sjukdomskapitalet redan startat sin kampanj för en privat industrialisering av all sjukvård. På gång är också en totalitär övervakning av lönearbetare med hjälp av elektroniska armband eller idbrickor som registrerar alla deras rörelser, som talar om var de är och som avlyssnar alla deras samtal.

Många kommer att förlora sina jobb, många kommer att få sina jobb förstörda, medan antalet miljardärer fortsätter att öka.

Hur ska de här utmaningarna och problemen hanteras på ett medmänskligt sätt? Inför de kapitalstyrda tekniska omvälvningarna och deras sociala konsekvenser står de nyliberala motreformatorerna av i dag lika handfallna och lika kallhjärtat ointresserade som gammalliberalerna gjorde inför 1930-talskrisen.

Som vi ska visa nedan har Sverige i dag Västeuropas största förmögenhetskoncentration i en liten minoritets händer. Den förmögenhetsstrukturen kommer att ange ramarna för ett mycket mer exklusivt klassamhälle i morgon.

Dagens svenska partisystem uttrycker dåligt det svenska samhället. Vi har nu fem politiska partier som företräder kapitalets intressen, men inget som motsvarar den fackligt organiserade majoriteten av medelklassen. Det här märkliga förhållandet ökar sannolikheten för att samhällsutvecklingen mot

mer fåvälde och social exklusivitet kommer att fortsätta och accelerera ytterligare – i riktning mot en digitaliserad variant av 1860-talets ståndssamhälle.

Men politik och samhällsförändringar avgörs inte bara av sannolikheter, utan också av tillfälligheter och kamp.

För den som vill läsa och lyssna skulle jag med den här lilla skriften vilja förmedla:

- en glimt av klassamhällets svenska historia;
- en medvetenhet om hur och varför Sverige vände nästan helt om från och med 1980-talet;
- en översikt av dagens klassamhälle: av strukturer och makt hos kapitalet, löntagarkollektiven och överheten, och av livsvillkoren där uppe och där nere;
- en insikt om den politiska förljugenheten i försöken att beslöja klassamhället bakom grälla draperimålningar av ”främmande” minoriteter;
- en medvetenhet om den nya, just påbörjade, vidgade kampen mellan kapital och arbete, mellan kapitalets omättlga vinstlust och det mänskliga arbetets värdighet, kunnande, erfarenhet, omtanke, krav på respekt och autonomi.

Fler böcker av Göran Therborn utgivna på eller i distribution från Arkiv förlag

Ojämlighet dödar (2016)

Borgarklass och byråkrati i Sverige. Anteckningar om en solskenshistoria
(1989)

Nationernas ofärd. Arbetslösheten i den internationella krisen (1985)

Maktens ideologi och ideologins makt (1981)

Klasstrukturen i Sverige 1930–1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat (1981,
ny utgåva 2018 med *open access* på www.arkiv.nu)

Kapitalism och rösträtt. Om den borgerliga demokratins uppkomst (1980)

*Vad gör den härskande klassen när den härskar? Statsapparater och statsmakt
under feodalism, kapitalism och socialism* (1980)

Frankfurtskolan. Till kritiken av den kritiska teorin (1976)

Klasser och ekonomiska system (1971)

SAMT TVÅ FESTSKRIFTER TILLÄGNADE GÖRAN THERBORN

Class, Sex and Revolutions. Göran Therborn – A Critical Appraisal (2016,
red. Gunnar Olofsson & Sven Hort)

”Festskriftsavdelning: Göran Therborn 75 år”, i *Arkiv. Tidskrift för
sambällsanalys* nr 6 (2016, *open access* på www.tidskriftenarkiv.se)

Böcker utgivna på andra svenska förlag

Världen. En inledning (2012)

Europa, det moderna. Samhällen i öst och väst, nord och syd 1945–2000
(1996)

*Vad är bra värderingar värda? Och andra essayer om vetenskap, värderingar
och samhälle* (1973)

En ny vänster. En debattbok (red., 1966)

Ett urval av ännu ej översatta engelska böcker

Cities of Power. The Urban, the National, the Popular and the Global (2017)

From Marxism to Post-Marxism? (2008)

Between Sex and Power. Family in the World, 1900–2000 (2004)

*Science, Class and Society. On the Formation of Sociology and Historical
Materialism* (1976)

Hittills utkomna rapporter i Katalys rapportserie ”Klass i Sverige”

1. *Klass, identitet och politisk mobilisering* (Niels Stöber, Daniel Suhonen och Göran Therborn)
2. *Arbetslitteraturen och klassambället* (Magnus Nilsson)
3. *Arbetarklassens symboliska utplåning i medelklassens medier* (Peter Jakobsson och Fredrik Stiernstedt)
4. *Mediekapitalet* (Sigurd Allern)
5. *Nomaderna på den svenska arbetsmarknaden* (Johan Alfonsson)
6. *Det nya arbetslivet: management-by-stress* (Mikael Nyberg)
7. *Svängdörrarnas förlovade land* (Sigurd Allern och Ester Pollack)
8. *Vilka är ”vi” i jämställdhetspolitiken?* (Birgitta Jordansson och Linda Lane)
9. *Klassambällets tystade röster och perifera platser* (Lotta Svensson och Mikael Vallström)
10. *En fråga om klass i framtidsstaden Malmö* (Mikael Stigendal)
11. *I väntan på klasspolitik* (Hampus Andersson)
12. *Medelklassens förändrade maktposition* (Lovisa Broström)
13. *Professionerna, mellanskikten och klassanalysen* (Gunnar Olofsson)
14. *Klassambällets rasifiering i arbetslivet* (Anders Neergaard)
15. *Arbetarrörelsens blinda fläck* (Elinor Odeberg)
16. *Ägande- och förmögenhetsstrukturen och dess förändring sedan 1980* (Majsa Allelin, Markus Kallifatides, Stefan Sjöberg och Viktor Skyrman)
17. *Välfärdsmodellens omvandling* (Majsa Allelin, Markus Kallifatides, Stefan Sjöberg och Viktor Skyrman)
18. *Klass och hälsa* (Karl Gauffin, Christer Hogstedt och Per-Olof Östergren)
19. *Klassambället och döden* (Mats Wingborg)
20. *Klasstrukturen i Sverige* (Göran Ahrne, Niels Stöber och Max Thaning)

Rapporterna kan laddas ner från www.katalys.org

Vart är Sverige på väg? Det Sverige som en gång lovade bli jämlikhetens land har blivit Nordens mest ojämlika klassamhälle, med Västeuropas värsta förmögenhetskoncentration. Ojämlikheten skenar och fåväldet breder ut sig. Kapitalet och ett litet överskikt tar hand om en allt större del av samhällets resurser samtidigt som överheten i det offentliga livet oförblommerat ger uttryck för både folkförakt och klassförakt.

Göran Therborn spårar denna omvälvande utveckling tillbaka till 1980-talets brytningstid och sätter in den i en stram historisk och jämförande klassanalys som bygger vidare på hans banbrytande studier från 1970- och 80-talen.

Kapitalet, överheten och alla vi andra är en skarpt genomborrande analys av dagens svenska klassamhälle och pekar på det digitaliserade ståndssamhälle som väntar i förlängningen av dagens tendenser. Den visar också vad som krävs för att ändra utvecklingens riktning och vilka sociala krafter som kan göra det. Denna bok kan ses som en fortsättning på Göran Therborns internationellt uppmärksammade arbete *Ojämlikhet dödar* från 2016.

Arkiv

ISBN: 978-91-7924-303-6

9 789179 243036